

TESPİH – 4

SERKAN DEMİRALP

İpe dizili tespîh habbelerinin parmaklarımızın arasında teker teker çekildiği gibi bu yazımızda da yolculuk devam ediyor. Önceki yazılarımızda tespîhin tarihine, parça adlarına ve yapıldıkları malzemelere değinmiş, doğal malzemelerin çok bilinenlerini sınıflandırmış kehribar ile bitirmiştik. İşlenebilen her malzemeden tespîh yapılabilir. Ancak toplumun kültürü, değer algısı, trendler talebi belirlemektedir. Biz de bu nedenle en çok bilinen sevilen ve talep görenlerden etraflıca bahsediyoruz.

Doğal malzemelerden yapay tespîh malzemelerine geçerken olaya hem farklı amaçlar için yapılmış objeler hem de bu amaç için üretilmiş hammaddeler dahil olmaktadır. Kehribarın değer olgusu kullanılarak ortaya çıkan sıkma kehribar, ateş kehribar, Osmanlı kehribar, zar kehribar gibi malzeme olarak aslen kehribarla ilgisi olmayan isimlendirmeler bir pazarlama taktiği ve başarısıdır.

Belçika asıllı Amerikalı kimyager **Leo Hendrik Baekeland** 1907 yılında tarihe geçecek buluşunu yaptı. *Fenol ve formaldehit* kimyasallarını reaksiyona sokarak sonra da ısıya maruz bırakarak kendi adını vereceği *bakaliti* keşfetti. O tarihte sertliği ve ısıya dayanıklılığı ile çok farklı sektörlerde devrim yapan bu malzemenin tespîh sektörüne de damga vuracağını bilemezdi. Yeni bir plastik türevi olan bakalit bu yapısı nedeniyle lamba duyları ve trafolarla fincan denilen parçalarda kullanıldı. O tarihlerde revaçta olan radyoların hem kasalarını oluşturdu hem iç parçalarına girdi. Otomotiv endüstrisinde kullanılan binlerce parçaya hammadde oldu. Göz alıcı ve canlı renklerde üretilebildiği için ev eşyalarından masa ve kumar oyunları malzemelerine, toka ve takılara kadar sayılamayacak üründe hayatımıza girdi.

Doğal kehribara ulaşmanın zorluğu ve pahalı olması nedeniyle tespîh sektörüne de uygun fiyatlı

materyal olarak girdi. Opak ve doğal kehribara yakın renkleri sıkma kehribar olarak, şeffaf olan olanları ise ateş kehribar olarak pazarlandı. Yeni kullanılmaya başlanan bu malzeme ile yapılan tespîhler renkleri ile ağaç tespîhlerden daha göz alıcı duruyor kehribar gibi ele yapışmayıp kolayca kayarak çekiliyor üstelik tok bir ses veya bir şıkırtı ile kulağa da hitap ediyordu. 1907 itibarıyla üretimine başlanan bakalit çeşitli obje ve eşyalar yoluyla coğrafyamıza da geldi. Tespîhe dönüşen bakalitin **“Osmanlı kehribar”** adını almasıysa tamamen tarihi ve pazarlama yöntemi nedeniyle. Zira bu tanımlama birkaç on yıldır yapılmaktadır.

Belçikalı kimyagerin buluşu olan bakalitin renkli olanlarında zamanla ortaya çıkan bir durum yine tespîh sektörü tarafından lehine dönüştürüldü; renk alan tespîh. Kimyasal bir reaksiyon olarak bakalit hava ve ısıya maruz kalınca yüzeyinde patin denilen bir tabaka oluştuyordu. Bunu cildimizde oluşan bir yaranın kabuk bağlaması veya güneşte bronzlaşmak gibi de düşünebiliriz. Canlı pastel maviden yapılan bir tespîh birkaç yılda mat bir yeşile dönüşebiliyor, tecrübeyle sabittir. *Osmanlı kehribar* denilen eski bakalit malzemeden yapılan vişne çürüğü-bordo bir tespîh veya objeyi kestiğinizde dışıyla tamamen farklı sürpriz bir renkle karşılaşabilirsiniz.

Belçikalı kimyagerin formülündeki bir hata olarak kabul edilip değiştirilen bu durum üretimi duran malzemeyi daha değerli hale getirmiştir. Pek çok meraklı Avrupa ve Amerika'daki antika pazarlarında orijinal bakalit obje veya materyal peşinde koşmaktadır. Bilinen ellere geçen objeler ise gramı birkaç dolardan başlayan fiyatlarla kolayca alıcı bulabilmektedir. Hasılı, kehribara alternatif olarak ortaya çıkan ve vaktiyle daha ucuz olan bu materyal şimdi aslından daha pahalıya alınıp satılabilmektedir.

Baekeland'in buluşuyla eş zamanlı benzer malzeme *Katalin* adıyla *American Catalin Corporation* tarafından üretilmeye başlanmıştır. Renk seçenekleri daha fazla olan bu hammaddenin fabrikaları ABD'de artık kapanmış olması nedeniyle kalan az sayıda obje takı veya tespih olarak halen işlenebilmektedir.

Kehribara alternatif olarak sektöre giren bakalit ve katalin azaldıkça taklit ve sahteleri yer bulmaya başlamıştır. Süt proteini ile yapılan *Galalith* ile başlayan bu akım Fransız bakalit veya *Fakelite* adıyla sürmüş ülkemizde ve yakın coğrafyalarda toz kehribar, yeni sıkma, *Suriye* döküm vs. gibi birçok isimle devam etmektedir.

Bir tespihin kıymeti sadece neden yapıldığına bağlı değildir. Onu yapan ustanın ismi, nasıl imal edildiği, işçilik kalitesi onu değerli kılabilen unsurlardır. Nasip olursa bunları da sonraki sayımızda paylaşmak üzere.

Bakalit zarf açacağı

Bakalit kırık bilardo topu

Antik bakalit tirbuşon